

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Сухарєва Анна Олександрівна

УДК 347.65/.68 (477)

ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ ПОСАДОВОЮ, СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Приватному вищому навчальному закладі «Університет сучасних знань».

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
МАКОВІЙ Віктор Петрович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України
ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав Іванович,
Тернопільський національний
економічний університет,
професор кафедри цивільного права і процесу;

кандидат юридичних наук, доцент,
ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільного права і процесу.

Захист відбудеться «20» грудня 2019 року о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.04 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий «20» листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Банах

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В усі часи й у всіх цивілізованих суспільствах вагоме значення для приватного життя людини мало право здійснення особистого розпорядження на випадок своєї смерті – заповіту. Найчастіше предметом заповіту виступають майно, майнові права і обов'язки. Заповідальне право набуває дедалі більшої актуальності за умов глобалізації, поширення міграційних процесів, розвитку ринкової економіки та приватного підприємництва. Водночас у судовій практиці завжди досить суттєвою була і продовжує залишатися частка спорів, пов'язаних із майновими претензіями не вказаних у заповіті суб'єктів. Тому процедура укладення заповіту зазвичай передбачає нотаріальну дію посвідчення заповіту посадовими, службовими особами, що легітимує таку приватноправову дію й опосередковує реалізацію державного контролю за нею.

Правовий інститут посвідчення заповіту покликаний урегулювати спадкові та пов'язані нотаріальні суспільні відносини, де вагомим пріоритетним завданням є забезпечення реалізації останньої волі спадкодавця посередництвом відповідної процедури, а його функціональна роль у суспільстві залежить від багатьох чинників, передовсім від потреб розвитку цивільно-правових відносин та стану законодавства, що їх регулює.

В історичному контексті інститут посвідчення заповіту регулювався з урахуванням спільних для європейської цивілізації поглядів на право як форму справедливості та моралі. Наразі на теренах консолідованої Європи в площині наведеного відбуваються процеси міждержавної уніфікації правових норм цивільного права та відповідних нотаріальних процедур, що підтверджується, зокрема, приєднанням України до Базельської конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів. Окрім того трансформація державно-політичних та соціально-політичних реалій створює передумови до трансформації вітчизняного правового поля в указаній сфері, зокрема в частині захисту спадкових прав, реалізація яких прямо або опосередковано пов'язана з тимчасово окупованими територіями на Сході України, міграцією населення за кордон, реформуванням органів місцевого самоврядування тощо. Наявність екстраординарності в складі спадкових відносин через наведені обставини загострює питання долучення до процедури посвідчення розширеного кола посадових, службових осіб.

З огляду на вказане актуальними завданнями на сьогодні в означеній сфері для наукової спільноти, законодавчого органу, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є: розроблення вдосконаленої концептуальної основи інституту спадкового права та нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; удосконалення законодавства, що визначає його порядок; переорієнтація наукових досліджень на нові підходи щодо вирішення зазначених проблем. Наявність суперечливих судових рішень із цього питання спричиняє потребу в науково-практичному аналізі механізму вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та унеможливлення порушень і різного роду відхилень від його норм.

В останні роки в Україні здійснено чимало наукових досліджень, так чи інакше пов'язаних із проблематикою нотаріальної діяльності, заповідального

права, заповіту. Зокрема, це роботи М. С. Долинської, А. Б. Гриняк, С. Д. Гринько, Л. В. Єфіменка, Ю. О. Заїки, Н. В. Ільневої, О. О. Кармази, В. В. Комарова, І. І. Когутич, Р. А. Майданика, В. П. Маковія, А. В. Петровського, О. П. Печеного, М. Г. Поліщук, Л. С. Сміян, В. І. Теремецького, Н. В. Філик, К. І. Федорової, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, О. С. Яворської та ін.

Окремі аспекти діяльності нотаріату віднайшли відображення в роботах Ю. В. Желіховської («Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом», 2018 р.), О. М. Золотухіної («Функціональне призначення нотаріату: теоретико-правові аспекти», 2018 р.), У. Я. Кінаш («Правові та організаційні засади діяльності державних нотаріальних контор та архівів», 2015 р.), К. І. Чижмар («Інститут нотаріату в системі захисту конституційних прав людини і громадянина», 2015 р.), дослідження яких надали можливість установити сутність, значення та загальні риси нотаріальної діяльності, що спрямована на охорону цивільних прав та інтересів.

У роботі також використано праці таких науковців: Л. В. Шевчук («Заповіт як підстава виникнення правонаступництва у цивільному праві України», 2011 р.), яка дослідила сутність, ознаки заповіту як підстави виникнення правонаступництва, Є. Є. Фурси, Л. В. Козяр-Скок («Окремі питання спадкування з іноземним елементом: консул, нотаріус, суд», 2017 р.), які звернули увагу на місце консула, нотаріуса та суду в реалізації спадкових прав учасників відносин з іноземним елементом, В. А. Чуловського («Правове регулювання спадкових відносин в Україні», 2018 р.), який розкрив алгоритм процесуальних дій особи, уповноваженої законом на вчинення нотаріальних дій у сфері спадкування. Наведені праці створили передумови для дослідження інституціональної та процесуально-процедурної сутності посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

Однак нагальною залишається необхідність упорядкування понятійного апарату, виділення та структурування проблем практичної реалізації порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства в зазначеній сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертація спрямована на реалізацію положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.02.2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., та відповідає перспективним напрямом кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р. № 86/11, Пріоритетним напрямом наукових досліджень Університету сучасних знань на 2017–2022 рр. (протокол Вченої ради Університету сучасних знань № 3 від 08.12.2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу й узагальнення сучасних досягнень юридичної науки, чинного законодавства і практики його застосування встановити сутність посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як інституту спадкового права та

нотаріальної дії, визначити основні недоліки й прогалини в його регулюванні, а також сформулювати теоретичні висновки і науково обґрунтовані пропозиції щодо його вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження необхідно вирішити такі **задачі**:

- охарактеризувати генезу та основні етапи розвитку інституту посвідчення заповіту в попередні періоди;
- сформулювати ознаки та визначити поняття посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в розумінні інституту спадкового права та нотаріальної дії, розкрити їх зміст;
- обґрунтувати перелік суб'єктів, уповноважених згідно із законодавством України здійснювати нотаріальну дію посвідчення заповіту, та виділити основні елементи їхнього правового статусу;
- сформулювати поняття порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та розкрити його зміст;
- охарактеризувати процедуру загального порядку посвідчення заповіту посадовою особою, службовою особою;
- виділити особливості та етапи реалізації спеціального порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою;
- виявити проблеми нормативного регулювання нотаріальної діяльності та практики реалізації порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та визначити основні напрями і шляхи їх вирішення;
- підготувати практичні рекомендації для подальшого вдосконалення норм законодавства України, що регламентують посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, відповідно до потреб розвитку цивільно-правових відносин та міжнародного досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

Предметом дослідження є посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

Методи дослідження. Методологічну основу становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів і прийомів наукового пізнання. Зокрема, за допомогою діалектичного та історичного методів було створено цілісну систему уявлень про генезу та основні етапи розвитку інституту посвідчення заповіту від найдавніших часів до сьогодення (підр. 1.1). За допомогою системного та структурно-функціонального методів було здійснено теоретико-правову характеристику посвідчення заповіту як інституту спадкового права та нотаріальної дії (підр. 1.2). Порівняльний метод застосовувався для виявлення спільних і відмінних рис у правовому статусі суб'єктів посвідчення заповіту (підр. 1.3). Методи аналізу та синтезу було використано для опису і розкриття змісту низки ключових понять дослідження: «заповіт», «посвідчення заповіту», «суб'єкти посвідчення заповіту» (підр. 1.2, 1.3), «порядок посвідчення заповіту» (підр. 2.1), «загальний порядок посвідчення заповіту» (підр. 2.2), «спеціальний порядок посвідчення заповіту» (підр. 2.3) та ін. Прийоми класифікації застосовано з метою поглиблення уявлення й

упорядкування здобутих знань про види заповітів (підр. 1.2); категорії осіб, уповноважених здійснювати нотаріальну дію посвідчення заповіту (підр. 1.3); систему нормативно-правових актів, які регламентують інститут посвідчення заповіту (підр. 1.3, 2.1, 2.2., 2.3); існуючі проблеми інституту спадкового права та нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою (підр. 3.1). Методи дедукції та індукції уможливили формування й виявлення спільних і відмінних ознак цілої низки основних та похідних понять і категорій, що досліджувалися в дисертації. Соціологічний метод було використано під час проведення опитування та анкетування представників нотаріального корпусу та опрацювання його результатів (додаток А). Визначенню основних напрямів та шляхів удосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та напрацюванню конкретних пропозицій практичного і законодавчого спрямування в зазначеній сфері сприяло застосування методів правового моделювання та прогнозування (підр. 3.2).

Емпіричну основу дослідження становлять аналітичні й статистичні довідки Міністерства юстиції України та Нотаріальної палати України, узагальнення Верховним Судом практики розгляду судами цивільних і кримінальних справ, а також результати проведеного анкетування представників нотаріального корпусу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні дослідженням, у якому з урахуванням здобутків вітчизняних науковців, положень чинного законодавства та правозастосовної практики здійснено комплексний аналіз посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в розумінні інституту спадкового права та нотаріальної дії; розкрито проблеми та суперечності правового регулювання порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; визначено основні шляхи і напрями його вдосконалення.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– сформульовано триєдиний підхід до розуміння посвідчення заповіту як інституту спадкового права, нотаріальної дії та процесуального порядку;

– визначено такі принципи інституту посвідчення заповіту посадовою, службовою особою: 1) виключність; 2) свобода заповіту; 3) законність; 4) розумність; 5) справедливість; 6) таємниця заповіту;

– розкрито визначення правового статусу посадової, службової особи, уповноваженої на здійснення нотаріальної дії з посвідчення заповіту, як стану особи у сфері публічної влади, повноваження якої передбачають можливість виконання нотаріальної дії з метою забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів спадкових відносин, та обов'язок нести юридичну відповідальність за такі дії;

– запропоновано поділ суб'єктів, уповноважених на вчинення нотаріальної дії з посвідчення заповіту, на: 1) основних (державні і приватні нотаріуси); 2) спеціальних («квазінотаріальні органи») посадових, службових осіб, уповноважених реалізовувати нотаріальну дію посвідчення заповіту, а також

визначено місце в змісті правового статусу таких осіб дій із легітимації останньої волі заповідача;

– охарактеризовано систему суб'єктів нотаріальної дії посвідчення заповіту:

1) обов'язкові (заповідач; посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт); 2) додаткові (рукоприкладчик, який підписує заповіт замість заповідача у зв'язку з його хворобою або фізичною вадою, та свідки); 3) факультативні учасники (виконавець заповіту, адвокат);

– обґрунтовано потребу розширеного використання електронних технологій в означеній сфері через запровадження електронного реєстру недієздатних та обмежено дієздатних осіб, а також моделі е-нотаріату;

удосконалено:

– історико-теоретичні засади генези та розвитку інституту посвідчення заповіту в межах основних періодів розвитку держави і права від найдавніших часів до сьогодення, як наслідок виділено такі етапи його становлення: 1) період Київської Русі; 2) перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; 3) входження українських земель до Російської та Австро-Угорської імперій; 4) радянський; 5) сучасний період;

– розуміння публічно-правової діяльності нотаріату та квазінотаріальних органів, спрямованої на реалізацію комплексу цивільних прав, свобод та інтересів учасників спадкового процесу, у розрізі вчинення посвідчення заповіту як засобу до легітимації останньої волі спадкодавця;

– наукове положення щодо виокремлення відмітних ознак посвідчення квазінотаріального заповіту в порівнянні з нотаріальним: 1) учиняється посадовою, службовою особою з визначеного законодавством переліку, основна діяльність якої не пов'язана з учиненням нотаріальних дій; 2) правовий статус посадової, службової особи, яка посвідчує заповіт, визначається спеціальним законодавством та субсидіарно положеннями, що регламентують нотаріальну діяльність; 3) до вчинення нотаріальної дії обов'язково залучаються свідки; 4) реєстрація заповіту в Спадковому реєстрі здійснюється опосередковано (через реєстратора); 5) не допускається посвідчення секретного заповіту; 6) учиняється додаткова дія щодо направлення одного примірника заповіту до державного нотаріального архіву;

– поняття порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, під яким розуміється послідовне здійснення уповноваженим суб'єктом (нотаріусом, іншою посадовою, службовою особою) законодавчо визначених дій, змістом яких є юридичне оформлення, фіксація та підтвердження способом учинення посвідчувального напису волі заповідача на випадок смерті;

– обґрунтування наукової позиції щодо доцільності збереження в межах перехідного періоду в Україні державного нотаріату та т.зв. «квазінотаріальних органів», як наслідок запропоновано внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема з приводу унормування понять «державний нотаріус» та «приватний нотаріус»;

дістали подальшого розвитку:

– позиція щодо тлумачення заповіту як: 1) розпорядження фізичної особи у формі правочину, що визначає долю її прав та обов'язків на випадок смерті;

2) документа, який містить певні реквізити (місце та час учинення, інформацію щодо ідентифікації заповідача та спадкоємців, підпис заповідача, посвідчувальний напис); 3) результату нотаріальної дії, що опосередковує легітимацію останньої волі заповідача через відповідну публічно-правову діяльність посадової, службової особи, яка посвідчує заповіт;

– положення щодо класифікації заповіту залежно від: 1) суб'єкта посвідчення (звичайні, або нотаріальні, заповіти і екстраординарні, або квазінотаріальні, заповіти); 2) рівня ознайомлення особи, яка посвідчує заповіт, з його змістом на момент учинення (відкриті і секретні); 3) наявності множинності на боці заповідача (одноособовий заповіт і заповіт подружжя); 4) обсягу охоплення змістом заповіту складу спадщини (повний і частковий);

– наукова думка щодо характерних кваліфікаційних ознак заповіту в системі цивільно-правових правочинів, серед яких виокремлено такі: 1) заповіт є одностороннім правочином специфічного характеру, що обумовлено його змістом та призначенням; 2) учиняється на випадок смерті заповідача; 3) містить рішення про долю спадщини і вибір спадкоємців; 4) потребує оформлення та посвідчення в установленому законом порядку, що ґрунтується на певних принципах; 5) має на меті визначити порядок універсального правонаступництва;

– сутність нотаріату як основного суб'єкта з посвідчення заповіту та нотаріального провадження з посвідчення заповіту, а також особливості прояву встановлення обмеження в заповіті та нотаріальної таємниці, принципів нотаріальної діяльності;

– характеристика змісту порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, який включає дії щодо: 1) ідентифікації учасників; 2) установлення рівня їхньої дієздатності; 3) роз'яснення прав та обов'язків у частині функції учасників нотаріальної дії в цій процедурі; 4) складення проекту заповіту; 5) перевірки заповіту на предмет відповідності вимогам законодавства; 6) інформування з приводу правових наслідків учинення посвідчення заповіту; 7) роз'яснення порядку скасування та зміни заповіту; 8) безпосереднього посвідчення заповіту шляхом проставлення посвідчувального напису на кожному примірнику заповіту. З урахуванням особливостей учинення окремих дій у межах наведеної послідовності виділено загальний і спеціальний порядок посвідчення заповіту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальших досліджень посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в контексті інституту спадкового права та нотаріальної процедури (*акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 03.04.2019 р.*);

– у правотворчості – у ході уточнення й доповнення чинних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також під час розроблення проектів відповідних нормативно-правових актів у сфері спадкування (*лист Головного управління юстиції в Одеській області від 05.04.2019 р.*);

– у правозастосовній діяльності – із метою підвищення ефективності взаємодії діяльності органів нотаріату і посадових, службових осіб, уповноважених на здійснення квазінотаріальної діяльності (*акт впровадження Головного управління юстиції в Одеській області від 05.04.2019 р.*);

– в освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичної літератури з дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Актуальні проблеми цивільного права та процесу», «Спадкове право», «Нотаріат», у ході підготовки відповідних їх розділів (*акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 03.04.2019 р.*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана особисто здобувачем. Усі наукові результати дослідження, сформульовані висновки та пропозиції обґрунтовано на основі особистого доробку автора. Для аргументації положень дисертації використовувалися праці інших вчених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення й висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Деякі аспекти посвідчення заповітів хворих» (м. Херсон, 2007 р.); «Посвідчення заповітів посадовими особами в Радянський період: історико-теоретичний аспект» (м. Херсон, 2008 р.); «Значення суб'єктів, передбачених ст. 1252 ЦК України, при посвідченні заповітів» (м. Харків, 2008 р.); «Особливості посвідчення заповітів за часів Римської імперії» (м. Харків, 2009 р.); «Особливі форми заповітів за цивільним кодексом України» (м. Херсон, 2009 р.); «Посвідчення заповітів посадовими особами органів місцевого самоврядування» (м. Харків, 2010 р.); «Правовий статус нотаріуса в контексті публічного та приватного права» (м. Одеса, 2015 р.); «Реалізація охоронної функції посадових осіб органу місцевого самоврядування при посвідченні заповіту» (м. Львів, 2016 р.); «Спадкування за секретним заповітом» (м. Харків, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено в 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – в іноземному науковому періодичному виданні, а також у дев'яти тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 296 сторінок. Список використаних джерел містить 268 найменувань і займає 31 сторінку, додатки розміщено на 58 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, указано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, обґрунтовано

використані методи, нормативну й емпіричну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача в їх отриманні, наведено відомості щодо апробації та публікації результатів дисертації.

Розділ 1. «Загальні засади посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто генезу та основні етапи розвитку посвідчення заповіту як нотаріальної дії та як інституту цивільного права: теоретичні аспекти, суб'єкти посвідчення заповіту.

Підрозділ 1.1. «Генеза та основні етапи розвитку інституту посвідчення заповіту» присвячено історико-правовому розвитку процедури посвідчення заповіту. Установлено, що інститут посвідчення заповіту виник у період докласичного римського права і слугував для забезпечення останнього розпорядження заповідача. Узагальнення існуючих наукових позицій зумовлює висновок про те, що суб'єктами заповідальних відносин у межах римського права традиційно вважаються заповідач, свідки, особа, що посвідчує заповіт, рукоприкладчик. Розкрито особливості розвитку інституту посвідчення заповіту в періоди: 1) Київської Русі; 2) перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; 3) входження українських земель до Російської та Австро-Угорської імперій; 4) радянський; 5) сучасний період. Сформовано висновок про те, що, незважаючи на поширення спадкових і заповідальних відносин у межах першого і другого періоду, інститут заповіту («ряду») не здобув тоді спеціального правового регулювання, а регламентувався звичаєвим правом і положеннями найголовніших кодифікаційних актів загального спрямування. Процедура посвідчення заповіту посадовими, службовими особами в радянський період набула якісно нових рис, які в цілому було взято як модель для формування законодавства незалежної України в зазначеній сфері.

Підрозділ 1.2. «Посвідчення заповіту як нотаріальна дія та як інститут спадкового права: теоретичні аспекти» проаналізовано юридичну природу посвідчення заповіту та обґрунтовано доцільність розгляду зазначеного поняття як нотаріальної дії, правового інституту та особливого процесуального порядку. Узагальнення позицій науковців надало можливість охарактеризувати заповіт як правочин, документ та результат нотаріальної дії, а також виокремити його відповідні ознаки. У контексті предмета дослідження визначено стадії нотаріального провадження посвідчення заповіту: відкриття нотаріального провадження; підготовка до вчинення нотаріальної дії; безпосереднє вчинення нотаріальної дії. Нотаріальною дією посвідчення заповіту слід розуміти здійснення уповноваженою посадовою, службовою особою на документі з текстом заповіту посвідчувального напису – знакового підтвердження юридичної волі заповідача, адресованої спадкоємцям, у результаті чого в сторін виникають відповідні права та обов'язки. Сутність посвідчення заповіту посадовою, службовою особою полягає в тому, що зазначений інститут: 1) є комплексом норм матеріального і процесуального характеру, які в сукупності складають закінчену дію; 2) регламентує однорідні суспільні відносини переважно в галузях спадкового права, права власності, нотаріату; 3) регламентується законодавством

та конкретизується в нормативних приписах; 4) реалізується в межах імперативного методу правового регулювання; 5) через відповідну форму правочину слугує для легітимації останньої волі заповідача на випадок смерті.

Виокремлено принципи, на яких ґрунтується посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як інституту спадкового права. Сутність принципу виключності полягає в обов'язковому проходженні легітимації останньої волі спадкодавця через процедуру нотаріального посвідчення. Свобода заповідального розпорядження проявляється в наданні заповідачу вільного волевиявлення з приводу суб'єкта-спадкоємця, об'єкта-спадщини, обрання місця, часу вчинення такого правочину. Принцип законності виявляється в чіткому дотриманні процедури посвідчення заповіту з огляду на суб'єктний склад, обрану форму та зміст такої діяльності як те, що безпосередньо визначено чинним законодавством. Принцип справедливості при унормуванні посвідчення заповіту посадовою, службовою особою проявляється в матеріальному та процесуально-процедурному аспектах. У розрізі реалізації принципу розумності пропонується зважений підхід у врегулюванні наведених відносин з урахуванням інтересів усіх учасників, а також публічного інтересу із захисту правового порядку, що проявляється через делеговані державою функції посадової, службової особи з посвідчення заповіту. Принцип таємниці заповіту безпосередньо пов'язаний із сутністю принципу нотаріальної таємниці та є його проявом у площині вказаної нотаріальної дії.

Підрозділ 1.3. «Суб'єкти посвідчення заповіту» окреслює коло осіб, які беруть участь у посвідченні заповіту: заповідач, нотаріус чи інша посадова, службова особа, уповноважена на вчинення дії з посвідчення заповіту, свідки, а також факультативні суб'єкти, які не відіграють значущої ролі для його дійсності, – виконавець заповіту та адвокат. У числі наведених суб'єктів окремо приділено увагу посадовим особам органів місцевого самоврядування, консульських установ (дипломатичних представництв України), а також іншим посадовим та службовим особам: посадова, службова особа закладу охорони здоров'я, капітан морського, річкового судна, начальник пошукової або іншої експедиції, командир (начальник) військової частини, з'єднання, установи або закладу, начальник установи виконання покарань, начальник слідчого ізолятора. Указані особи посвідчують відповідно заповіти спадкодавців, які перебувають в екстраординарних умовах, що ускладнюють залучення до цієї процедури нотаріуса.

З урахуванням теоретичних напрацювань у сфері цивільного права та деяких інших галузях права сформовано поняття правового статусу суб'єкта нотаріальної дії посвідчення заповіту та запропоновано до структури правового статусу посадової, службової особи, уповноваженої здійснювати нотаріальну дію з посвідчення заповіту, відносити: 1) цільовий блок (мету, завдання, функції); 2) компетенцію; 3) організаційний блок елементів; 4) юридичну відповідальність.

Підтримано усталений підхід щодо виділення двох категорій таких осіб: 1) нотаріусів; 2) інших посадових, службових осіб, уповноважених учиняти дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. Здійснено аналіз чинного законодавства на предмет закріплення в ньому правового статусу нотаріуса та досліджено

відмінності в правовому статусі державних і приватних нотаріусів, а також між правовим статусом нотаріусів як основних суб'єктів посвідчення заповіту та інших посадових, службових осіб, уповноважених на здійснення нотаріальної дії з посвідчення заповіту, як спеціальних суб'єктів. Досліджено поняття й розкрито сутність нотаріату та нотаріальної діяльності відповідно до чинного законодавства і новітніх теоретичних досліджень.

Розділ 2. «Порядок посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» складається з трьох підрозділів, де розглядаються питання, пов'язані з правовідносинами щодо вчинення та посвідчення заповіту, загальний і спеціальний порядок посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

Підрозділ 2.1. «Поняття та різновиди порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та його зміст» розкриває сутність порядку посвідчення заповіту в площині юридичного процесу як окремого етапу нотаріального провадження. Як процесуальна дія посвідчення заповіту розглядається як певна послідовність дій уповноваженої особи. Виділено ознаки порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою: 1) це процесуальна діяльність, пов'язана з реалізацією права; 2) здійснюється у сфері цивільно-правових відносин; 3) регулюється процедурно-процесуальними нормами; 4) здійснюється виключно уповноваженими суб'єктами; 5) забезпечується відповідними способами і прийомами юридичної техніки; 6) результатом його реалізації є надання легітимності волі заповідача, вираженої в односторонньому правочині. Запропоновано визначення поняття порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як послідовного здійснення уповноваженим суб'єктом (нотаріусом, іншою посадовою, службовою особою) законодавчо визначених дій, змістом яких є юридичне оформлення, фіксація та підтвердження способом учинення посвідчувального напису волі заповідача на випадок смерті.

Обґрунтовано доцільність застосування для класифікації порядку посвідчення заповіту критерію правової природи повноважень суб'єктів його реалізації, як наслідок виділено загальний і спеціальний порядок.

На основі аналізу чинного законодавства розроблено систему правових актів, норми яких визначають і закріплюють порядок посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та безпосередньо регламентують дану процедуру. Зроблено висновок про те, що сучасний стан нормативно-правового регулювання нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою поки що не в повній мірі відповідає потребам. Поза межами правового регулювання залишаються окремі аспекти, пов'язані як зі статусом уповноважених суб'єктів, так і з процедурою такої діяльності та її змістом.

У підрозділі 2.2. «Загальний порядок посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» досліджено та виділено ознаки загального порядку посвідчення заповіту, який реалізується державними і приватними нотаріусами, проаналізовано й розкрито зміст дій, що вчиняються зазначеною категорією осіб, обґрунтовано необхідність їх обов'язкового дотримання, чіткого та послідовного здійснення з тим, щоб процедура посвідчення заповіту була легітимною, а заповіт – дійсним.

Установлено, що переважна більшість заповітів в Україні укладається і посвідчується в порядку звичайної процедури державними чи приватними нотаріусами, а нотаріат України належить до публічно-правових інститутів, функціональне призначення яких наразі не має альтернативи. Висловлено думку про те, що вимоги до нотаріату в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні постійно зростатимуть, а проблема вдосконалення правового регулювання його організації й діяльності є і залишатиметься актуальною.

Підрозділ 2.3. «Спеціальний порядок посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» присвячено обґрунтуванню сутності спеціального порядку посвідчення заповіту, суб'єктом реалізації якого є інша посадова, службова особа, основні повноваження якої не пов'язані з нотаріальною діяльністю. Виявлено, що посвідчення заповіту уповноваженою посадовою, службовою особою, окрім нотаріуса, за метою, процедурою вчинення, правовими наслідками має низку особливостей, які відображаються в законодавстві, наукових дослідженнях, матеріалах правозастосовної та судової практики.

Доведено, що сукупно зазначені особливості опосередковують спеціальний порядок посвідчення заповіту. Обґрунтовано тезу про те, що спеціальний порядок посвідчення заповіту обумовлюється особливостями правового статусу посадової, службової особи, уповноваженої посвідчувати заповіт, а саме: похідним характером зазначених повноважень; способом отримання зазначених повноважень; факультативним характером застосування; вторинним значенням у порівнянні з компетенцією первинних суб'єктів (нотаріусів).

З урахуванням результатів аналізу законодавства та точок зору науковців уточнено перелік посадових, службових осіб, які, так само, як і державні, приватні нотаріуси, уповноважені здійснювати нотаріальну дію посвідчення заповіту в порядку спеціальної процедури. До зазначеного переліку віднесено: уповноважених осіб органів місцевого самоврядування – стосовно заповіту осіб, які проживають у відповідному населеному пункті, у якому немає нотаріуса; головних лікарів, їхніх заступників із медичної частини або чергових лікарів лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальників госпіталю, директорів або головних лікарів будинку для осіб похилого віку та інвалідів – стосовно заповітів осіб, які перебувають на лікуванні в лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинку для осіб похилого віку та інвалідів; капітанів морських, річкових суден, які ходять під прапором України, – стосовно заповітів осіб, які перебувають під час плавання на морському, річковому судні; начальників пошукової або іншої експедиції – стосовно заповітів осіб, які перебувають у зазначеній експедиції; командирів (начальників) військових частин, з'єднань, установ або закладів – стосовно заповітів військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військових навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також стосовно заповітів робітників, службовців, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців; начальників установ виконання покарань – стосовно заповітів осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; начальників слідчих ізоляторів – стосовно заповітів осіб, які утримуються під вартою;

посадових осіб дипломатичних представництв та консульських установ – стосовно заповітів осіб, які є громадянами своєї держави та які перебувають на території відповідного консульського округу.

За допомогою розробленого алгоритму з урахуванням відмінностей у правовому статусі уповноважених суб'єктів та процедурі проаналізовано порядок посвідчення заповітів кожною із зазначених категорій посадових, службових осіб та виділено його особливості.

Розділ 3. «Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» складається з двох підрозділів, у яких досліджено проблеми інституту спадкового права та нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою та основні напрями та шляхи вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

У підрозділі 3.1. «Сучасна проблематика інституту спадкового права та нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» виокремлено завдання, які необхідно вирішити в спадковому законодавстві України, обґрунтовано методологію та визначено, що передумовами пізнання проблем, пов'язаних із посвідченням заповіту посадовою, службовою особою, є: необхідність урахування триєдиної сутності посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як інституту спадкового права, нотаріальної дії та спеціального процесуального порядку; з'ясування місця зазначеного поняття в системі взаємопов'язаних предметів і явищ; установлення його функціонального призначення та практичної значущості для суспільства.

З урахуванням зазначених методологічних підходів у комплексі питань, що потребують вирішення при посвідченні заповіту посадовою, службовою особою, запропоновано виділяти ті, які пов'язані: 1) зі спадковим інститутом посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; 2) із нотаріальною дією посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; 3) із процесуальним порядком посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

Обґрунтовано, що аналіз проблем, пов'язаних із посвідченням заповіту посадовою, службовою особою як інституту спадкового права, нотаріальної дії та спеціального процесуального порядку, має охоплювати: 1) сучасний стан організаційно-правових засад його функціонування; 2) оцінку проблем його функціонування; 3) зарубіжний досвід організації і функціонування нотаріату та перспективи його запровадження в Україні.

Доведено, що класифікація проблемних питань у сфері посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення такої нотаріальної дії має здійснюватися з позицій теоретичних напрацювань та наявної практики в галузі цивільного права і нотаріального процесу.

У підрозділі 3.2. «Основні напрями та шляхи вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» на підставі результатів аналізу сучасного національного законодавства у сфері нотаріату, практики його реалізації, проведеного анкетування нотаріусів Одеської області, а також судової практики визначено, що вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою,

службовою особою має здійснюватися за відповідними напрямками, пов'язаними зі здійсненням заходів організаційного, правового, методологічного, професійно орієнтованого характеру.

Визначено шляхи та сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення інституту нотаріальної дії та порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в межах зазначених напрямів. Зокрема, підтримано наукову думку щодо доцільності введення в Україні квот на здійснення нотаріальної діяльності, розроблення єдиних критеріїв формування вартості нотаріальних послуг для приватних нотаріусів у межах реалізації принципу рівності доступу до їх отримання.

Запропоновано методичні рекомендації щодо порядку посвідчення заповіту посадовою особою органу місцевого самоврядування, які віднайшли застосування на території Одеської області.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено генезу заповіту та процедури його посвідчення в історичній ретроспективі, зокрема встановлено, що інститут заповіту виник у період докласичного римського права як спосіб забезпечення останньої волі заповідача; процедуру посвідчення заповіту у формі публічного визнання його публічними органами чи посадовими особами вперше регламентовано в межах римського класичного права; римським же правом вироблено систему основоположних понять у сфері заповідального права та нотаріальних відносин, закладено основи правового статусу суб'єктів посвідчення заповіту, сформовано процедурні принципи, які дійшли до теперішнього часу. Доведено, що спадковий інститут посвідчення заповіту через право Візантії рецепіювався в правові системи романо-германського типу, зокрема в право державних утворень на теренах України. Обґрунтовано думку про те, що основними тенденціями формування моделі нотаріату та правового регулювання посвідчення заповіту в незалежній Україні є поєднання тенденцій, характерних для країн т. зв. «латинського нотаріату», та залишків нотаріату радянського типу, зокрема у вигляді державних нотаріальних контор.

2. Обґрунтовано розуміння поняття «посвідчення заповіту посадовою, службовою особою» у трьох значеннях: нотаріальної дії, інституту спадкового права, процесуального порядку. Запропоновано визначення нотаріальної дії посвідчення заповіту як знакового підтвердження нотаріусом, іншою уповноваженою посадовою, службовою особою у формі вчинення на документі з текстом заповіту посвідчувального напису – юридично оформленого зовнішнього прояву адресованої спадкоємцям волі заповідача, результатом чого є виникнення відповідних прав та обов'язків. Виділено ознаки вказаної дії: 1) виникає на підставі нормативного акта чи індивідуального юридичного факту; 2) в її основу покладено волевиявлення сторін; 3) її ініціатором є заповідач, який самостійно приймає рішення; 4) нотаріус не впливає на волевиявлення заповідача, а лише закріплює суб'єктивні права і обов'язки; 5) зазначеною дією посвідчуються лише ті факти, у дійсності яких впевнений безпосередньо нотаріус та які не суперечать закону.

Запропоновано визначення поняття інституту спадкового права посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як відокремленої сукупності норм, що регулюють цивільно-правові відносини в процесі виконання зазначеної дії відповідною категорією осіб, та виділено його ознаки: 1) є комплексом норм процесуального характеру, які в сукупності складають закінчену дію; 2) регламентує однорідні суспільні відносини в галузях спадкового права, права власності і нотаріату; 3) регламентується нормами спадкового законодавства; 4) реалізується в межах імперативного методу правового регулювання; 5) слугує меті – надання форми правочину волі заповідача на випадок його смерті.

3. Проаналізовано законодавство України та обґрунтовано віднесення до переліку суб'єктів – учасників нотаріальної дії посвідчення заповіту: заповідача, нотаріуса, іншої посадової, службової особи, уповноваженої на виконання нотаріальної дії посвідчення заповіту, рукоприкладчика, свідків, виконавця заповіту, адвоката. Сформовано поняття правового статусу посадової, службової особи, уповноваженої здійснювати нотаріальну дію посвідчення заповіту, та запропоновано до джерел його правової регламентації відносити норми, які визначають та закріплюють: 1) мету, завдання, функції; 2) компетенцію та зміст повноважень зазначених посадових, службових осіб; 3) порядок реалізації зазначеної нотаріальної дії; 4) юридичну відповідальність. Виявлено й узагальнено елементи правового статусу учасників нотаріальної дії вчинення та посвідчення заповіту: а) заповідача; б) свідків; в) осіб, уповноважених здійснювати нотаріальну дію посвідчення заповіту, що належать до категорій основних (державні і приватні нотаріуси) та спеціальних суб'єктів (інші посадові, службові особи, т. зв. «квазінотаріальні органи»).

4. Запропоновано авторське визначення поняття порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, в якому виділено такі ознаки: 1) це процесуальна діяльність, пов'язана з реалізацією права; 2) реалізується у сфері цивільно-правових відносин; 3) регулюється процедурно-процесуальними нормами; 4) здійснюється виключно уповноваженими суб'єктами; 5) забезпечується відповідними способами і прийомами юридичної техніки; 6) результатом реалізації зазначеного порядку є надання легітимності волі заповідача, вираженої в односторонньому правочині. Обґрунтовано виділення загального порядку посвідчення заповітів, суб'єктами реалізації якого є державні і приватні нотаріуси, та спеціального порядку посвідчення заповітів, суб'єктами реалізації якого є інші посадові, службові особи, основні повноваження яких не пов'язані з нотаріальною діяльністю.

Проаналізовано та систематизовано нормативно-правові акти, що регламентують порядок посвідчення заповітів кожною із зазначених вище категорій посадових, службових осіб. Доведено, що порядок посвідчення заповітів посадовими, службовими особами складають норми, які визначають та закріплюють: 1) послідовність та зміст нотаріальних дій, що здійснюються нотаріусом у процесі посвідчення заповіту; 2) вимоги та процедуру встановлення цивільної правоздатності заповідача, свідків; 3) вимоги до тексту заповіту та місця його посвідчення; 4) особливості посвідчення секретного заповіту; 5) вимоги до посвідчувальних написів та реєстрації заповітів; 6) обмеження в

заповіті, відмова в посвідченні заповіту; 7) внесення до заповіту змін та його скасування; 8) нотаріальну таємницю; 9) умови та порядок визнання заповіту недійсним та оскарження заповіту.

5. Установлено, що переважна більшість заповітів в Україні вчиняється і посвідчується в порядку загальної процедури державними чи приватними нотаріусами. Розкрито зміст кожної дії в межах зазначеного порядку. Обґрунтовано необхідність обов'язкового, чіткого та послідовного здійснення кожної дії з тим, щоб процедура посвідчення була легітимною, а заповіт – дійсним. Доведено, що нотаріат України наразі є органом із делегованими публічно-правовими повноваженнями, альтернатива якому відсутня. Висловлено думку про те, що вимоги до нотаріату в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні постійно зростатимуть, а проблема вдосконалення правового регулювання його організації й діяльності є і залишатиметься актуальною.

6. Виявлено, що посвідчення заповіту уповноваженими посадовими, службовими особами, які не є нотаріусами, за метою, процедурою вчинення, правовими наслідками має низку особливостей, які відображаються в законодавстві, наукових дослідженнях, матеріалах правозастосовної та судової практики. Доведено, що сукупно зазначені особливості опосередковують спеціальний порядок посвідчення заповіту. Обґрунтовано тезу про те, що спеціальний порядок посвідчення заповіту обумовлюється особливостями правового статусу посадових, службових осіб, уповноважених посвідчувати заповіти, а саме: похідним характером зазначених повноважень, способом отримання зазначених повноважень, факультативним характером застосування, вторинним значенням у порівнянні з компетенцією первинних суб'єктів (нотаріусів).

Сформовано перелік посадових, службових осіб, які, так само, як і державні, приватні нотаріуси, уповноважені здійснювати нотаріальну дію з посвідчення заповіту в порядку спеціальної процедури. До зазначеного переліку віднесено: уповноважених осіб органів місцевого самоврядування та дипломатичних представництв і консульських установ – стосовно заповіту осіб, які знаходяться поза межами надання нотаріальної послуги; головних лікарів, їхніх заступників із медичної частини або чергових лікарів лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, начальників госпіталю, директорів або головних лікарів будинку для осіб похилого віку та інвалідів, капітанів морських, річкових суден, які ходять під прапором України, начальників пошукової або іншої експедиції, командирів (начальників) військових частин, з'єднань, установ або закладів, начальників установ виконання покарань, – стосовно осіб, у правовому статусі яких наявні ознаки екстраординарності. Розкрито особливості реалізації порядку посвідчення заповітів кожною із зазначених категорій посадових, службових осіб та сформульовано конкретні пропозиції щодо його вдосконалення.

7. Обґрунтовано методологію та визначено передумови пізнання проблем, пов'язаних із посвідченням заповіту посадовою, службовою особою, а саме: урахування триєдиної сутності посвідчення заповіту посадовою, службовою особою як інституту спадкового права, нотаріальної дії та спеціального

процесуально-процедурного порядку; з'ясування місця зазначеного поняття в системі взаємопов'язаних предметів і явищ; установлення його функціонального призначення та практичної значущості для суспільства.

У комплексі питань, пов'язаних із посвідченням заповіту посадовою, службовою особою, виділено групу проблем щодо: 1) розуміння та функціонування правового інституту посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; 2) нормативного забезпечення нотаріальної дії посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; 3) реалізації порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою.

8. Визначено основні шляхи і напрями вдосконалення порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою: 1) удосконалення законодавства України у сфері нотаріату та нотаріальної діяльності; 2) удосконалення організаційно-правових засад діяльності в Україні нотаріату та квазінотаріальних органів; 3) розширення міжнародного співробітництва України з питань діяльності нотаріату; 4) удосконалення процедури і порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою; 5) посилення інституту відповідальності нотаріусів, інших посадових, службових осіб за порушення законодавства у сфері нотаріальної діяльності та порядку посвідчення заповітів; 6) підвищення вимог до професійного рівня та морально-етичних якостей особистості нотаріуса; 7) розроблення й удосконалення методичного забезпечення реалізації порядку посвідчення заповіту посадовими, службовими особами.

Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення інституту нотаріальної дії та порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в межах зазначених напрямів. У зв'язку з наведеним запропоновано відповідні зміни до чинного законодавства, зокрема Цивільного кодексу України, Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Порядку посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених (додаток В дисертації), а також підготовлено методичні рекомендації щодо порядку посвідчення заповіту посадовою особою органу місцевого самоврядування, які віднайшли застосування на території Одеської області (додаток Г дисертації).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нагорна А. О. Здійснення охоронної функції посадовою особою органу місцевого самоврядування при посвідченні заповіту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3–4. С. 57–60.

2. Нагорна А.О. Посвідчення заповітів військовослужбовців. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 1 (1). С. 132–137.

3. Нагорна А.О. Проблема забезпечення прав осіб на заповіт, які перебувають на лікуванні у лікарні. *Держава і право*. 2008. № 42. С. 380–386.

4. Нагорна А. О. Реалізація права на заповіт особи, яка перебуває під час плавання на судні. *Форум права*. 2009. № 2. С. 284–288. http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_2_44.

5. Нагорна А. О. Посвідчення заповітів начальниками пошукових або інших експедицій. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 251–255.

6. Сухарева А. О. Правова природа службової та посадової особи як суб'єкта квазінотаріальної форми заповіту. *Молдова-Україна. Кишинів-Київ. Suprematia. Dreptului. Revista stintifica internationala. Verhoventstvo права. Міжнародний науковий журнал*. 2019. № 1. С. 159–164.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Нагорна А. О. Деякі аспекти посвідчення заповітів хворих. *Проблемні питання реалізації особистих немайнових та майнових прав громадян у цивільному судочинстві*: зб. матеріалів круглого столу, м. Херсон, 30 листоп. 2007 р. Херсон, 2007. С. 95–97.

8. Нагорна А. О., Нечипоренко О. М. Посвідчення заповітів посадовими особами в Радянський період: історико-теоретичний аспект. *Підготовка спеціалістів-юристів для ОВС: здобутки, проблеми та перспективи*: зб. наук. праць, м. Херсон, 16 трав. 2008 р. Херсон, 2008. С. 90–93.

9. Нагорна А. О. Значення суб'єктів, передбачених ст. 1252 ЦК України, при посвідченні заповітів. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали щоріч. конф. присв. пам'яті проф. О. А. Пушкіна, м. Харків, 31 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 252–255.

10. Нагорна А. О. Особливості посвідчення заповітів за часів Римської імперії. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. присв. пам'яті проф. О. А. Пушкіна, м. Харків, 23 трав. 2009 р. Харків, 2009. С. 211–215.

11. Нагорна А. О. Особливі форми заповітів за цивільним кодексом України. *Проблемні питання захисту особистих немайнових та майнових прав громадян при здійсненні правоохоронної діяльності*: зб. матер. всеук. круг. столу, м. Херсон, 27 листоп. 2009 р. Херсон, 2009. С. 74–77.

12. Нагорна А. О. Посвідчення заповітів посадовими особами органів місцевого самоврядування. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ. конф. присв. пам'яті проф. О. А. Пушкіна, м. Харків, 22 трав. 2010 р. Харків, 2010. С. 221–224.

13. Нагорна А. О. Правовий статус нотаріуса в контексті публічного та приватного права. *Сучасний стан та перспективи розвитку сучасного адміністративного права та процесу*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 9–10 жовтня 2015 р. Одеса, 2015. С. 134–139.

14. Нагорна А. О. Реалізація охоронної функції посадових осіб органу місцевого самоврядування при посвідченні заповіту. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: тези наук.-практ. конф., м. Львів, 16 груд. 2016 р. Львів, 2016. С. 344–347.

15. Нагорна А. О. Спадкування за секретним заповітом. *Проблеми цивільного права та процесу*: наук.-практ. конф. присв. пам'яті проф. О. А. Пушкіна, м. Харків, 27 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 280–283.

АНОТАЦІЯ

Сухарєва А. О. Посвідчення заповіту посадовою, службовою особою. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (081 Право). – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2019.

Дисертація є науковим дослідженням, у якому з урахуванням здобутків вітчизняних науковців, положень чинного законодавства та правозастосовної практики здійснено комплексний аналіз посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в розумінні інституту спадкового права, нотаріальної дії та особливого процесуального порядку. Розкрито проблеми і суперечності правового регулювання порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою, а також визначено основні шляхи й напрями його вдосконалення. Досліджено генезу заповіту та процедури його посвідчення в історичній ретроспективі. Удосконалено концепцію нотаріату як органу, який здійснює публічно-правову діяльність, спрямовану на реалізацію комплексу цивільних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, державних і громадських інтересів. Сформовано поняття правового статусу посадової, службової особи, уповноваженої вчиняти нотаріальну дію посвідчення заповіту. Здійснено теоретичний аналіз поняття порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою. Виділено ознаки порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою. Обґрунтовано доцільність застосування для класифікації зазначеного порядку критерію правової природи повноважень суб'єктів його реалізації. Аргументовано виділення загального порядку посвідчення заповіту, суб'єктами реалізації якого є державні і приватні нотаріуси, та спеціального порядку посвідчення заповіту, суб'єктами реалізації якого є інші посадові, службові особи, основні повноваження яких не пов'язані з нотаріальною діяльністю. Визначено шляхи та сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення інституту, нотаріальної дії та порядку посвідчення заповіту посадовою, службовою особою в межах зазначених напрямів.

Ключові слова: заповіт, посвідчення заповіту, нотаріус, квазінотаріат, органи місцевого самоврядування, посадова особа, службова особа, загальний порядок, спеціальний порядок, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, спадкування, нотаріальна дія, спадковий інститут, право, інтерес.

АННОТАЦИЯ

Сухарєва А.О. Удостоверение завещания должностным, служебным лицом. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право (081 Право). – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2019.

Диссертация является научным исследованием, в котором с учетом достижений отечественных ученых, положений действующего законодательства и правоприменительной практики осуществлен комплексный анализ удостоверения завещания должностным, служебным лицом в понимании наследственного института, нотариального действия и особенного процессуального порядка; раскрыты проблемы и противоречия правовой регуляции порядка удостоверения завещания должностным, служебным лицом; определены основные пути и направления его усовершенствования. Исследовано генезис завещания и процедуры его удостоверения в исторической ретроспективе.

Усовершенствована концепция нотариата как органа, который осуществляет публично-правовую деятельность, направленную на реализацию комплекса гражданских прав, свобод и интересов физических и юридических лиц, государственных и общественных интересов.

Сформировано понятие правового статуса должностного, служебного лица, уполномоченного совершать нотариальное действие удостоверения завещания. При этом предлагается в структуре такого выделить публично-правовые нормы, которые определяют: 1) цель, задания и функции должностного, служебного лица; 2) его компетенцию и содержание полномочий; 3) порядок реализации указанного нотариального действия; 4) его юридическую ответственность. В контексте изложенного выявлено и обобщено элементы правового статуса иных участников нотариального действия по удостоверению завещания.

Осуществлен теоретический анализ понятия порядка удостоверения завещания должностным, служебным лицом, вследствие чего выделены его характерные признаки: 1) это процессуальная деятельность, взаимосвязанная с реализацией права; 2) осуществляется в сфере гражданско-правых отношений; 3) регулируется процедурно-процессуальными нормами; 4) осуществляется исключительно уполномоченными субъектами; 5) обеспечивается соответствующими способами и приемами юридической техники; 6) результатом его реализации является предоставление легитимности воли завещателя, выраженной в односторонней сделке.

Исследовано правовые нормы, которые регламентируют процедуру удостоверения завещания должностным, служебным лицом, что предоставило возможным их систематизировать и выделить нормы, которые определяют: последовательность и содержание нотариального действия; требования и процедуру установления правосубъектности завещателя, свидетелей; особенностей удостоверения отдельных видов завещания; совершение удостоверительных надписей и регистрации завещания; ограничения в завещании и отказа в его удостоверении, изменения и отмены завещания; нотариальную тайну.

Обосновано целесообразность применения для классификации порядка удостоверения завещания должностным, служебным лицом критерия правовой природы полномочий субъектов его реализации. Аргументировано выделение общего порядка удостоверения завещания, субъектами реализации которого являются государственные и частные нотариусы, и специального порядка удостоверения завещания, субъектами реализации которого являются иные

должностные, служебные лица, основные полномочия которых не связаны с нотариальной деятельностью.

Определены пути и сформулированы конкретные предложения относительно усовершенствования института, нотариального действия и порядка удостоверения завещания должностным, служебным лицом в границах указанных направлений.

Ключевые слова: завещание, удостоверение завещания, нотариус, квазинотариат, органы местного самоуправления, должностное лицо, служебное лицо, общий порядок, специальный порядок, общий правовой статус, специальный правовой статус, наследование, нотариальное действие, наследственный институт, право, интерес.

SUMMARY

Sukhareva A. O. Testimony of the will by an official, an official. – *On the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; family law; private international law (081 Law). – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2019.

The dissertation is a scientific research in which, taking into account the achievements of national scientists, the provisions of the current legislation and law enforcement practice, a comprehensive analysis of the testimony of the will by an official, an official in the understanding of the civil law institute, notarial action and special procedural order is made; the problems and contradictions of legal regulation of the procedure of certification of a will by an official, an official are revealed; the main ways and directions of its improvement are defined. The genesis of the covenant and the procedures for its attestation in historical retrospect are explored. The concept of notary as a body carrying out public-legal activity aimed at realization of a complex of civil rights, freedoms and interests of individuals and legal entities, state and public interests has been improved. The concept of the legal status of an official, official, authorized to perform the notarial act of the testimony of a will is formed. The theoretical analysis of the concept of testimony of a will by an official, an official is carried out. Signs of the order of certification of the will by an official, an official are highlighted. The expediency of applying the criterion of the legal nature of the powers of the subjects of its realization to the classification of the specified order is substantiated. It is argued that there is a general procedure for the certification of a will, the subjects of which are public and private notaries, and a special procedure for the certification of a will, the subjects of the implementation of which are other officials, officials whose main powers are not related to notarial activity. The ways and the concrete proposals for the improvement of the institute, the notarial act and the procedure of certification of the will by an official, an official within the specified directions are identified.

Key words: will, certificate of will, notary, quasi-notary, local self-government, official, official, general order, special order, general legal status, special legal status, inheritance, notarial act, civil law institute, law.

Підписано до друку 20.11.2019 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А042-19. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua